Posudek disertační práce

Mgr. Stanislava Kaiserová: *Jiří Gruša – autor bilingvní a vícejazyčný*

Školitel: PaeDr. Jiří Staněk, CSc.

Oponent: Mgr. Jan Kubica, Ph.D.

Disertační práce Stanislavy Kaiserové sleduje dva záměry – stručně představit tvorbu Jiřího Gruši s ohledem na vícejazyčnost a prozkoumat schopnost středoškolských studentů tento jev sledovat a případně ho přijmout jako obohacující čtenářský zážitek či zkušenost. Oba záměry se autorce zdařily.

V úvodu Stanislava Kaiserová jasně a přehledně naznačuje své záměry, stručně charakterizuje tituly Jiřího Gruši, které zamýšlí analyzovat. Zmiňuje také dostupnost Grušových textů a osoby, které ji byly nápomocné při hledání potřebných informací.

První kapitola *Grušova práce s jazykem* vyniká výstižnou charakteristikou „grušovských specifik“, která podle autorky zahrnují specifické jazykové prvky typické pro jeho tvorbu. Tyto pak vedou hlavně díky vícejazyčnosti k podpoře estetičnosti textu a slovotvorné kreativitě. Těmito závěry dává Stanislava Kaiserová jasně najevo svou fundovanost, a to jak díky velmi dobré znalosti Grušova díla, tak ve schopnosti usouvztažnit uvedené poznatky s prostudovanými sekundárními zdroji tuzemských a zahraničních autorů. Autorka prezentuje výstižné ukázky z autorovy lyriky a na závěr kapitoly vhodně zmiňuje jeho spolupráci s periodiky *Tvář* a *Sešity*.

Následující kapitolu *Mnohoznačnost literárního díla* Stanislava Kaiserová smysluplně člení na teoretický úvod, ve kterém se pragmaticky opírá o starší (Sapir, Foster) a o novější teoretické práce (Busch, Mareš, Haman, Daneš). Autorka dále uvádí velmi zajímavé příklady multilingvalismu v literární tvorbě Gruši a dalších starších i mladších tuzemských a zahraničních autorů. Tímto pestrým spektrem ilustruje mnohotvárnost zkoumaného jevu, přičemž tato pasáž slouží jako jakási předehra ke stěžejní části práce *Grušovy vícejazyčné texty*.

Tuto část autorka uvozuje Grušovým ikonickým *Dotazníkem* a autorovy literární postupy nápaditě srovnává s tvorbou Güntera Grasse a Johna Irwinga. Zároveň neváhá polemizovat

s pohledem Jitky Eliášové (s. 48) nebo s názory Zuzany Jurenkové Bajerové (s. 51). Rovněž další kapitoly této části (*Grušas Wacht am Rhein*, *Dámský gambit*, *Mistr Panny*, *Život v pravdě aneb Lhaní z lásky* a *Gruša podle Nestroye*) vynikají volbou zajímavých příkladů z primárních textů, trefnými komentáři a solidní oporou v aktuální sekundární literatuře.

Následující část je přínosná zasvěceným vhledem Stanislavy Kaiserové do problematiky umělých jazyků. Tento jev ilustruje vhodně vybranými ukázkami z děl českých a světových autorů, přičemž věnuje dostatečný prostor také Grušově kalpadočtině.

Čtvrtou částí kapitoly *Mnohoznačnost literárního díla* autorka logicky uzavírá pojednáním o Grušově vztahu k němčině a k emigraci do Německé spolkové republiky. Zajímavá je rovněž pasáž *Autoři mimo vlast a mezi jazyky* o českých a zahraničních autorech, které potkal stejný osud jako Grušu. Stanislava Kaiserová zde prokazuje svůj dobrý přehled a nápaditost při výběru autorů a ve vhodných momentech zmiňuje Grušův přístup k „cizímu" jazyku, i když se stal poměrně rychle německým lyrikem. Podle mého názoru by se mohlo případné další zaměření autorky ubírat tímto směrem a třeba pod stejným názvem této podkapitoly by mohla vzniknout zajímavá monografie.

Praktickou část práce Stanislava Kaiserová uvádí dobře formulovanými otázkami k zamyšlení a následuje velmi informativní zhodnocení výzkumných metod. Dotazník je sestaven z velmi dobře promyšlených otázek a stejně tak fundovaná je rovněž charakteristika zkoumání ve smyslu „jak" a „proč".

Autorka se cílevědomě snaží směřovat svůj výzkum k smysluplnému zamyšlení nad literaturou k danému tématu a správně poukazuje na to, jak důležitá je znalost historických a kulturních reálií, které vytvářejí kontext doby.

Velmi zajímavé je také zamyšlení Stanislavy Kaiserové nad výsledky výzkumu a její snaha o funkční interpretaci. Stejně tak podnětné jsou i její závěry, vyvozené z práce s žáky. Asi polovina probandů sice projevila zájem o četbu vícejazyčné literatury, ale nikdo neměl zájem si vyhledávat další informace – např. neznámá slovní zásoba, historická fakta. V této skutečnosti vidím další přínos autorčiny práce, která by mohla velmi dobře posloužit jako kritické poukázání na nedostatečný zájem žáků nejen o četbu vícejazyčných literárních textů, nýbrž o četbu literatury vůbec. Neméně závažné je rovněž zjištění, že vícejazyčná literatura zcela chybí v osnovách středních škol.

Stanislava Kaiserová předložila k obhajobě velmi kvalitní disertační práci, ve které prokázala svou fundovanost při práci s primární a sekundární literaturou. Zasvěcenou znalost díla Jiřího Gruši nápaditě spojila s výzkumem schopnosti žáků gymnázia vnímat a interpretovat vícejazyčný text. V kapitole *Autoři mimo vlast a mezi jazyky* navíc, patrně nevědomě, naznačila ambice věnovat se tomuto tématu v případné další práci. V této souvislosti se tak jeví text Stanislavy Kaiserové nejen jako završení bádání v rámci doktorského studia, ale jako odrazový můstek k dalšímu výzkumu.

Disertační práci Stanislavy Kaiserové doporučuji k obhajobě.

V Olomouci, 9. listopadu 2018 Mgr. Jan Kubica, Ph.D.

Posudek dizertační práce ***Jiří Gruša – autor bilingvní a vícejazyčný*** autorky Stanislavy Kaiserové, Katedra českého jazyka a literatury, FPE ZČU v Plzni 2018, rozsah 159 stran

Předkládaná doktorská práce zkoumá dílo česky i německy píšícího autora Jiřího Gruši z hlediska bi- či multilinguality. Kompozičně se dělí na část literárněvědnou a literárně didaktickou. V té první autorka studie ukazuje vývoj Grušova autorského jazyky v kontextu tvorby – počínaje ranou lyrikou – i v kontextu dobovém: české experimentální literatury 60. let dvacátého století v okruhu časopisů *Tvář* a *Sešity*. Výstižně charakterizuje Grušův ideolekt jako surový, protože společensko-kritický, plný aliterací a asonancí. Je pro něj typická „obsese sledováním etymologie slov" (15). Dalším kladem této kapitoly je práce s archivními texty (viz s. 18), výhrady mám naopak k přecenění autorovy výlučnosti ohledně jeho recepce v zahraničí: „Jiří Gruša patří k nemnoha českým autorům, kteří dokázali promluvit ke svým novým čtenářům v cizině v jejich mateřštině."(15) Co úspěch a intenzivní recepce (včetně řady literárních ocenění) děl Milana Kundery, Věry Linhartové nebo Patrika Ouředníka ve Francii či Libuše Moníkové a Jana Faktora v německy mluvících zemích? Mezinárodní rozměr by si zasloužila i kapitola II. 1 ‚Teorie vícejazyčné literatury', kdy se Kaiserová opírá zejména o české prameny. Pojmy ‚heterogenita či hybridita literárního textu' však jsou primárně termíny z oblasti interkulturních studií navazujících na kritiku postkolonialismu (Said, Bhabha – viz monografie Cornejo 2010). (Relevantní teorie se naopak objevují v kap. 4.2 ‚Autoři mezi jazyky', která by se ale lépe vyjímala v úvodu než v závěru literárněvědné části studie). Vágní mi přijde i používání termínu ‚postmoderní' literatura zejména pro tvorbu J. Gruši: Postmoderna ruší s hierarchií i žebříček hodnot, Grušova tvorba má však etický či společensko-kritický rozměr. Před případnou publikací monografie doporučuji doplnit tuto kapitolu o definici termínu postmoderna, z níž Kaiserová vychází, a rozšířit charakteristiku vícejazyčnosti o poznatky z interkulturních studií.
Vlastní literární analýzy zahajuje interpretace stěžejního románu *Dotazník*. Kaiserová osvětluje genezi románu – upozorňuje např. na shodné rysy s prózou *Tajné písmo* –, shrnuje dosavadní recepci (např. interpretaci Václava Černého jako vývojového románu) a vycházejíc z multilinguální perspektivy nabízí interpretaci vlastní: „Vícejazyčnost Grušova textu je součástí syžetu, podporou historické faktografie a umocněním estetické podoby díla" (51). Střídaní jazyků či řečových registrů na úrovni struktury či výrazu doktorandka zároveň ukazuje v kontextu jiných jazykových strategií – viz používání zkratek. Sbírka *Grušas Wacht am Rhein aneb Putovní ghetto* je podle autorky studie koláží různojazyčných prvků, pro básně je typická „kontaminace poezie cizím jazykem." (58) Podobný přístup k vícejazyčnosti jako u *Dotazníku* nachází Kaiserová u frašky *Ať žije svoboda*!; politické konotace ‚porevolučního' Česka vyvolává charakteristika postav prostřednictvím ruštiny a angličtiny.
V kapitole 3 ‚Mimer aneb Umělý jazyk Jiřího Gruši' předchází interpretaci české i německé mutace příběhu vývojový přehled tématu umělého jazyka ve světové literatuře od Swifta přes Orwela až k Havlovi a Ajvazovi. Zatímco je pro *Hru o smrďocha*, zasazenou do totalitní společnost, typické „pnutí mezi dokonalostí smyšleného jazyka a paradoxností a absurdní bezvýchodností situace hlavní postavy" (73) a alegoričnost kalpadočtiny, v níž např. neexistuje výraz pro slovo pravda, má německá varianta prózy textu *Mimmer oder Das Tier der Trauer*, oproštěná od autobiografických prvků či ztvárnění sexuality jako výrazu společného vlastnictví v socialismu, univerzálnější charakter. Podle Alfrun Kliems je pro český text typická metaforičnost – bochník symbolizuje tělo –, pro německý pak metonymie – pas odkazuje na zkušenost s hraniční kontrolou.
Kapitolu 4 ‚Gruša v němčině aneb Emigrace do cizího jazyka' uvádějí úvahy o autorském přístupu k překladům vlastních děl do němčiny a srovnání s podobným přístupem Oty Filipa; nabízí se i srovnání s Janem Faktorem. Formulace o pozitivní recepci Grušova díla v němčině ze strany německé literární kritiky (86) doporučuji doložit konkrétními příklady. Analýza

německých sbírek *Der Babylonwald* a *Wandersteine* se mj. zaměřuje na autorovu novátorskou práci s jazykem vycházející ze slovotvorby němčiny (viz leitmotiv „stummland"), v těchto sbírkách „je jazyk nejen nástrojem poezie, ale i jejím obsahem." (108) Se všemi citovanými závěry Stanislavy Kaiserové souhlasím. Při hodnocení úrovně německých a českých textů Jiřího Gruši (101, kapitola ‚Autoři mimo vlast a mezi jazyky') je ale třeba diferencovat (podle žánrů) a především doložit názor, že se jedná o rovnocenné dílo: toto tvrzení je třeba podložit literárně-vědnou recepcí v německy mluvících zemích, resp. vlastními důkazy.
Cílem literárně didaktické části studie byla konfrontace studujících v maturitním ročníku s vícejazyčnou literaturou, konkrétně *Dotazníkem*, který bývá součástí učebních osnov. U precizně a velmi detailně popsaných metod výzkumu se nabízí otázka, nejsou-li tyto pro potřeby literární didaktiky na střední škole příliš akademické – viz esteticko-filozofická stať Emila Staigera či Cullerova otázka: „Je literatura zvláštním druhem jazyka nebo je zvláštním užitím jazyka?" (119) V mé didaktické praxi se mi osvědčila práce s primární literaturou bez zátěže literaturou sekundární, na kterou mohu poukázat až po vlastních interpretacích. Jinak studující nabývají dojmu, že text je nad jejich síly; prohození pořadí primární a sekundární literatury mívá demotivující účinek.
Objevnou a přesvědčivě vyhodnocenou částí didaktické kapitoly je rozvržení a popis vlastního výzkumu, i když otázky 1 a 7 považuji za příliš obecné a otázku č. 8 za zavádějící. Za didakticky zdařilý výkon považuji fungující komunikaci ve třídě bez předchozích znalostí tohoto typu literatury. Z odpovědí studujících na mě však nečiší „intelektuální chlad" (128), ale nasazení intelektuální laťky příliš vysoko. S takto formálně i jazykově promyšleným textem jako je Grušův *Dotazník* lze na středních školách pracovat až poté, co si vyučující skupinu ‚vychová". Jako příklad literarizace života v totalitě se hodí spíš Vaculíkova *Morčata* – alegorický způsob psaní studující rozšifrují snáze než poststrukturalistický, didakticky vhodnějším příkladem devalvace jazyka v totalitním systému je Orwelův dystopický román *1984*. Po interpretacích narativních textů by skupina ‚dorostla' i k velmi dobře promyšlenému dotazníku ke Grušově *Dotazníku*.
Autorka studie prokázala dobré analytické i formulační schopnosti i tvůrčí práci s relevantní sekundární literaturou; v seznamu literatury však chybí Elisabeth Bronfen, ač na ni text odkazuje (100).. Chyby se objevují sporadicky, pro případnou publikaci je uvádím: „das Gesticht" (18), přehlásky v prvních dvou řádcích Rilkova sonetu (19-20), „Orpheuss" (20), „logick" (25), „tamatická" (28), „na českém zemí" (44), „kapadocké" (77), „Bonfenové" (100), záměna termínu „kvalitativni" a „kvantitativní" v citátu z Gavory (112), „informace, které bylo nezbytné, aby…" (124), „sesylaby" (125), systémově je třeba rozlišovat mezi pomlčkou a spojovníkem. U přepisu citátu z Rudiše (43), v posledním odstavci na str. 57 a 74 došlo k chybám ve formátování, na str. 80 ke změně velikosti písma. Stylistická úroveň studie je vysoká, snad jen formulace „Je hodno pozoru" (34) je příliš grušovská. Věcně chybné jsou informace, že Libuše Moníková byla vychovávána dvojjazyčně (86, 97) a tvorba v cizím jazyce pro ni nebyla traumatem (97). Neopodstatněná je i charakteristika Jiřího Gruši jako pokračovatele pražské německy psané literatury (s. 132), označení autory za genia považuji za přemrštěné, minimálně příliš subjektivní.
Přes tyto drobné výtky jsem přesvědčena, že Stanislava Kaiserová prokázala v předkládané monografii nesporné literárně vědné kvality. Po výše doporučených úpravách by si její literárněvědná část studie zasloužila být publikována.

Dizertaci Stanislavy Kaiserové doporučuji k obhajobě.

Otázky k obhajobě byly formulovány přímo v posudku.

Plzeň, 14.11. 2018

doc. PaedDr. Dana Pfeiferová, Ph.D.